

Särskilt utsatt

En kritisk diskursanalys av kvinnan i svenskt bistånd

Ellen Isaksson
Felicia Matz Wennerhed

Abstract

Samhället är uppbyggt av diskurser som innehåller olika anspråk på verkligheten. Genom språk konstrueras och reproduceras verkligheten och därmed utövas makt. I svensk biståndspolitik formuleras idéer om individer aktuella i bistånd, och då framförallt en idé om kvinnan. Den här uppsatsen har för syfte att ur ett poststrukturalistiskt och feministiskt perspektiv uppmärksamma vilken idé om kvinnan som finns i svenskt bistånd med hjälp av Faircloughs kritiska diskursanalys. Material som behandlar svenskt bistånd analyseras för att en kvinnlig identitetskonstruktion och diskurser om kvinnan ska kunna urskiljas. Utifrån detta kan en vidare diskussion föras kring vilka konsekvenser denna idé kan ha på en samhällelig nivå. Detta är relevant för att vidare forskning ska kunna bedrivas med en uppmärksamhet på att ojämna maktfördelning sker mellan individer, men att denna inte är för given eller oföränderlig.

Nyckelord: poststrukturalism, kritisk diskursanalys, feminism, svenskt bistånd, idé om kvinnan

Antal ord: 9637

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning.....	1
1.2	Disposition	2
2	Teori och Metod	3
2.1	Teori	3
2.1.1	Poststrukturalistiskt perspektiv	3
2.1.2	Feministiskt perspektiv	3
2.1.3	“What’s the problem represented to be?”-ansatsen.....	4
2.1.4	Definition av begrepp: ”idén om kvinnan i svenskt bistånd”.....	5
2.2	Metod	5
2.2.1	Faircloughs kritiska diskursanalys	6
2.2.2	Subjekspositioner	6
2.2.3	Analysverktyg	7
3	Material	8
3.1	Källkritik	8
4	Analys	10
4.1	Proposition 2002/03:122 Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling.....	10
4.1.1	Kvinnan	11
4.1.2	Diskursen om kvinnan i Prop. 2002/03:122.....	14
4.2	Skrivelse 2013/14:131 Biståndspolitisk plattform	15
4.2.1	Diskursen om kvinnan i Skr. 2013/14:131	18
4.3	Forum Syds Idéprogram 2012-2022	20
4.3.1	Diskursen om kvinnan i Forum Syds idéprogram.....	21
5	Idén om kvinnan i svenskt bistånd	23
5.1	Sammanfattning	27
6	Referenser	28

1 Inledning

Antaganden och idéer finns om både män och kvinnor i samhället. Dessa antaganden passerar ofta oreflekterade och anses vara självklara, ”det bara är så”. De blir i sin tur till kraftiga verktyg för att legitimera vissa handlingar och skapar en ”makt över tanken”, en hegemoni (Börjesson & Palmblad, 2007, s. 75). I själva verket bygger dessa antaganden på samhällseliga normer och värderingar, djupt rotade normsystem påverkar våra tankar och handlingar långt innan vi tar medvetna beslut. Dessa normsystem skapar hierarkier och maktordningar mellan grupper, inte minst när det gäller kön. Kvinnan underordnas ofta mannen, hon porträtteras och tillskrivs egenskaper som utsatt, hjälplös, svag och som någon i behov av utomstående stöd. Detta blir synligt i biståndsarbetet riktat till kvinnan då det utformas utifrån värderingar eller föreställningar kring kvinnan. Hjälpsatser bestäms utifrån en idé om kvinnan, hur hon är och vilken position hon har i samhället. Olika sätt att se på kvinnor leder till att vissa lösningar auktoriseras och andra inte. Vi vill uppmärksamma föreställningar om kvinnan och att bistånd riktat till henne i dess form inte är självklar och allmängiltig.

1.1 Syfte och frågeställning

Vi kommer i vår uppsats att undersöka och lyfta fram idén om kvinnan som framkommer i svenskt bistånd. Genom att se till de dokument som finns kring bistånd idag, kan vi skapa oss en bild av synen på kvinnan. Utifrån denna undersökning kommer vi sedan att problematisera och diskutera vårt resultat. Vilken syn på kvinnan finns i svenskt bistånd, och vad har det för betydelse för de lösningar som utformas? Vilka maktordningar grundar sig föreställningar om kvinnan på? Vår konkreta frågeställning lyder:

Vilken är idén om kvinnan i svenskt bistånd?

Genom att uppmärksamma denna idé om henne vill vi synliggöra dolda maktdimensioner och underliggande värderingar. Vi vill undersöka hur könsmaktsordningar påverkar biståndets utformning och inriktning. Genom att rekonstruera den identitet som tillskrivs kvinnan i bistånd kan vi få en uppfattning om hur hon ses utifrån ett maktperspektiv. Kvinnan i sin roll som utsatt kan leda till att bistånd formuleras och utformas utifrån denna föreställning om henne.

Vi har valt att avgränsa oss till Sverige med anledning av begränsat med tid och utrymme. Vi anser att Sverige är en bra utgångspunkt och att vid senare tillfälle kan undersökningen utvecklas till ett mer globalt sammanhang. Ett nästa steg skulle kunna vara att se på själva implementeringen av bistånd, något vi inte kommer att titta på i denna undersökning. Uppmärksammande av idén om kvinnan i svenskt bistånd anser vi kunna bidra till en större medvetenhet om att underliggande

antagandet finns överallt i samhällen. Det är viktigt att påvisa att saker och ting inte bara är, och med denna text hoppas vi kunna bidra till att detta uppmärksammas. Diskussionen kommer att föras med utgångspunkt i feministiska teorier i och med att feminismen behandlar just frågor om kvinnan och könsmaktsordningar (Chowdhury, 2009, s.29-30). Fokus kommer att ligga på en beskrivande analys av synen på kvinnan i svenskt bistånd.

1.2 Disposition

Vi har valt att disponera vår uppsats utifrån följande upplägg. Vi kommer först att presentera våra val av teori och metod och motivera varför vi anser just dessa vara relevanta för vår typ av studie. Detta följs av ett kapitel om vårt materialval tillsammans med källkritik. Vi anser detta kräver ett eget kapitel i och med att valet av material är avgörande för trovärdigheten av vår studie. Efter dessa inledande kapitel om själva metodologin övergår vi till vår diskursanalys av det presenterade materialet. Varje text analyseras självständigt med en avslutande del om den diskurs om kvinnan som vi har identifierat i just den texten. Analysen följs av en diskussion om vad en övergripande diskurs om kvinnan kan vara i det svenska biståndet och alltså kan identifieras som den idé om kvinnan i svenskt bistånd vi har för syfte att uppmärksamma. Vi kommer även att uppmärksamma de maktordningar som vi anser framträder i idén om kvinnan. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning och avslutande kommentarer.

2 Teori och Metod

2.1 Teori

Beroende på vilken infallsvinkel och vilket perspektiv som intas påverkar analysen. I och med att språket är centralt i den här uppsatsen anser vi att poststrukturalismen är en lämplig infallsvinkel. Vi kommer även att använda oss av feministiska perspektiv och Carol Lee Bacchis ”What’s the problem represented to be?”-ansatsen. Nedan kommer vi att närmare presentera de teoretiska infallsvinklar vi har valt.

2.1.1 Poststrukturalistiskt perspektiv

I och med valet att genomföra en diskursanalys så blir poststrukturalismen en naturlig infallsvinkel. Enligt poststrukturalismen existerar ingen objektiv verklighet (Nationalencyklopedin, 2014, ”Poststrukturalism”), vi kommer därför att undvika positivistiska antaganden. Samhället är underordnad och konstruerad av strukturer där språket blir av högsta relevans. Sociala fenomen, identiteter och relationer skapas eller formas av språket. Genom språket får objekt och företeelser mening och värde (Bergström & Boréus, 2012, s. 378). Detta inkluderas i vår frågeställning då vi kommer att betrakta språket som avgörande för en social praktik. Vi kommer att se språket som formande och konstituerande. Utifrån detta kommer vi att ha en dekonstruerande ansats i vår diskursanalys, som syftar till att hitta dolda antaganden och placera texten i ett sammanhang. Nyckelbegrepp inom poststrukturalism är ”diskurs” och ”makt” (English, 2009), två begrepp som är centrala för vår undersökning i och med att de bidrar till att forma idén om kvinnan. Genom poststrukturalismen kan vi visa på att ingenting är självklart och det viktiga i att inte ta någonting för givet.

2.1.2 Feministiskt perspektiv

Feminism kommer utgöra en viktig del av vår teori och fungera som stöd för våra argument. Feminismen vill framförallt uppmärksamma maktstrukturer baserade på kön, något vi söker göra i det svenska biståndet. Syftet är frigörelse för kvinnor i sin marginaliserade position i samhället, analys av könsmaktsordningar blir därför centralt (Chowdhury, 2009, s.29-30). I och med den utgångspunkt vi har i poststrukturalism blir det en rimlig följd att vi riktar in oss mer på den poststrukturella feminismen. Inom denna inriktning är vardagslivet för just kvinnor viktig och makt ses som något som utövas snarare än innehas. Vi kommer att se till den makt som utövas över kvinnan och inte på den makt som hon själv kan utöva. Viktigt är hur kvinnan konstitueras som ett vetande subjekt utifrån bland annat makt

och diskurser i sociala sfärer. Kvinnan ses inte som en oföränderlig homogen grupp, utan ses som enskilda subjekt under ständig utveckling. Leona M. English uttrycker synen på kvinnor som "[w]omen as fluid, and as people in the making, rather than static immutable beings" (English, 2013). Kvinnor innehar ett flertal samhällsliga positioner, de är inte "bara" kvinnor, utan de har även exempelvis en etnicitet, ålder och sexualitet. I bistånd definieras dock kvinnor som just en homogen grupp vilket vi kommer att problematisera. Här blir intersektionalitet viktigt i maktanalysen, vi kommer att uppmärksamma hur kvinnor kan ha flera olika roller som samverkar med varandra (Nationalencyklopedin, 2014, "Intersektionalitet").

2.1.3 "What's the problem represented to be?"-ansatsen

Att lösningen på ett problem kommer att skilja sig åt beroende på hur man ser på problemet är vad professorn i statsvetenskap och historia Carol Lee Bacchi vill uppmärksamma. Hon har skapat "What's the problem represented to be?"-ansatsen (WPR-ansatsen), som även fungerar som en analysmodell. Enligt modellen är det viktigt att fråga sig vad problemet *egentligen* är. Bacchis ansats utgår ifrån policyer och hur de presenterar problem. Enligt Bacchi är det omöjligt att tala om sociala och materiella förhållanden utan att samtidigt tolka dem. När vi uppmärksammar en situation, formas den utefter vår tolkning. Hon intar ett relativistiskt perspektiv och hävdar att det är omöjligt att få direkt objektiv kunskap om sociala förhållanden. Enligt henne finns uppfattningar kring hur problem ligger latent och väntar på att bli fixade. Detta kritiserar Bacchi då hon anser att problem är endogent skapade, alltså skapade inifrån, i den policyerkapande processen (Bacchi, 2009, s.9). Ett problem skapas först när fenomenet formuleras som ett problem. Policyer bör därför ses som politiska texter som är påverkade av samhällsliga strukturer och maktordningar (Bacchi, 1999, s.200). Policyer produceras inom diskurser där dikotomier, nyckelkoncept och kategoriseringar blir viktiga att identifiera. Även det som förblir "tyst", alltså de eller det som utesluts från problembilden, är viktiga att studera för att bättre förstå problemrepresentationen (Bacchi, 2009, s.7-9,11).

Material som används i WPR-ansatsen är framförallt officiella policydokument från staten. Staten ska inte ses som en enskild aktör, utan denne agerar tillsammans med bland annat experter, vilket suddar ut gränserna mellan stat och civilsamhälle (Bacchi, 2009, s.20,26). Vi anser att WPR-ansatsen är användbar i vår studie då den angriper bakomliggande antaganden där det krävs en analys som tänker ett steg längre. I svenskt bistånd formuleras lösningar men beroende på hur eller vad som anses vara problemet så skulle dessa lösningar kunna formuleras olika. Mer specificerat är det idén om kvinnan vi kommer att argumentera kring. WPR-ansatsen fungerar även väl samman med problem-orsak-lösningssmodellen som vi kommer att använda oss av. Subjektet och subjektspositioner finns med i Bacchis ansats (ibid. s.16) och blir relevanta för att förstå varför en policy är utformad som den är. Både problem-orsak-lösningssmodellen och subjektspositioner kommer vidare att definieras nedan i metodkapitlet.

I och med att Bacchi angriper problem som kopplas till kvinnan är feminismen väldigt närvarande i hennes text. Det innebär att vi kommer att använda henne både

för analysen men även för diskussionen kring vilka konsekvenser diskursen om kvinnan kan ge utifrån ett feministiskt perspektiv.

2.1.4 Definition av begrepp: ”idén om kvinnan i svenskt bistånd”

För att öka förståelsen för de förda resonemangen i uppsatsen kommer vi nedan definiera begrepp som vi återkommande använder. ”Idén om kvinnan” är ett uttryck som är centralt i vår uppsats. Med ”idé” menar vi en identitet med ett antal personliga egenskaper. Här ryms även förmågor, intressen, erfarenheter med mera. Vi kommer under analysen förhålla oss till kvinnan som en homogen grupp och inte som individer. Detta gör vi i och med att det är så kvinnan framställs i biståndsdokumentet. Vi anser dock att det är en faktor vi kan använda till vår fördel, problematisera och diskutera kring. Identiteten som kvinna som vi vill uppmärksamma kommer inte vara självdefinierad, det vill säga vi ser inte till hur kvinnor uppfattar sig själva, utan istället hur de definieras i svenskt bistånd av andra aktörer.

Vi anser det även nödvändigt att definiera ”i svenskt bistånd”. Med det menar vi värderingar som formuleras och sedan ligger till grund för biståndets utformning och riktning. Dessa hittar vi i propositioner, skrivelser och idéprogram utfärdade av regeringen samt svenska biståndsorganisationer. Där uttrycks idéer och värden som anses vara viktiga motiv för bistånd och det är här vi kommer söka efter idén om kvinnan.

I samband med att kvinnan identifieras i svenskt bistånd uppkommer flera andra begrepp, så som ”utsatt” och ”diskriminering”. Under undersökningens gång kommer vi att koppla dessa till kvinnan för att tydliggöra de båda två och dess relevans för varandra. Dock på grund av platsbrist kommer inga klara definitioner ges av dessa begrepp med tanken att läsaren ska kunna, genom vår analys, förstå vår angreppspunkt och vår argumentation.

2.2 Metod

Vi har valt att använda oss av en kritisk diskursanalys som metod. Diskurser eller diskursiva praktiker innebär att texter produceras samt konsumeras och utifrån detta skapas en social verklighet inbegripet sociala identiteter och relationer. Genom en diskursanalys undersöker man dessa praktiker och synliggör en social ordning. Vi kommer att använda oss av kritisk diskursanalys utifrån Norman Faircloughs definition. Fairclough har en välutvecklad teori och metod, och vi anser det därför vara en lämplig ansats. Den kritiska diskursanalysen är ”kritisk” i den meningen att den syftar till att synliggöra maktrelationer. Genom att uppmärksamma och undersöka maktordningar är syftet ytterst frigörelse för förtryckta och marginaliserade grupper (Jørgensen & Phillips, 2002, s.64). Det fungerar bra med vårt forskningsproblem och vår utgångspunkt i feministisk teori då vi vill synliggöra underliggande könsmaktsordningar i biståndspolitik.

2.2.1 Faircloughs kritiska diskursanalys

Vi har som ovan nämnt valt att använda oss av Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. Enligt Fairclough görs en åtskillnad mellan det diskursiva och det icke-diskursiva. Med det menas att diskurser inte omfattar alla sociala fenomen (jmf. Laclau & Mouffe), utan att det finns sociala praktiker som är rotade i materiella strukturer. Vissa diskurser sedimenteras, de blir till beständiga institutionella praktiker och ingår därmed inte längre i den diskursiva sfären. Fysiska praktiker såsom byggnadskonstruktioner är ett exempel icke-diskursiv praktik (Jørgensen & Phillips, 2002, s. 65). Det förekommer en pågående interaktion och utbyte mellan den diskursiva och icke-diskursiva sfären. Diskurser är konstituerande, men konstitueras även av andra sociala praktiker. De formar och skapar dessa praktiker, men reflekterar dem samtidigt. Enligt Fairclough är det problematiskt att se diskurser som enbart konstituerande, då han menar att detta innebär att den sociala verkligheten skapas enbart i människors medvetande (Jørgensen & Phillips, 2002, s.62).

Faircloughs analysmodell för kritisk diskursanalys är uppdelad i tre dimensioner; en textuell, en diskursiv samt en social praktik. Den första dimensionen, texten, består av det skrivna och talade språket. Här studeras vokabulär, meningsuppbyggnad och grammatik, underförstådda budskap och så vidare (Bergström & Boréus, 2012, s. 374). Ordens förekomst i relation till varandra undersöks samt i vilket sammanhang de förekommer. På så sätt går man djupare i textanalysen och får även fram en kontext i vilken orden förekommer. Även texten som helhet är viktig, till exempel om texten är vag eller motsägelsefull. I den diskursiva analysdelen undersöks hur diskurser artikuleras vid produktion och konsumtion av texten samt hur identitetskonstruktioner kan urskiljas. Social praktik i bredare mening inbegriper både diskursiva och icke-diskursiva element och därför är kritisk diskursanalys i sig inte ett tillräckligt analysverktyg, utan bör kompletteras med ytterligare teorier. I vårt fall kommer vi att komplettera med feministiska teorier. Inom kritisk diskursanalys är det främsta syftet att studera relationen mellan språk och social praktik, och på vilket sätt diskursen upprätthåller eller skapar den sociala ordningen. Texten skapar, och skapas, av en social praktik genom relationen till diskursen. Enligt modellen förekommer intertextualitet och interdiskursivitet i texter. Detta innebär att texter inte kan förstås och analyseras isolerat, utan de måste sättas i en social kontext och i relation till andra texter. Medan intertextualiteten fokuserar mer på hur texter måste förstås i ett historiskt perspektiv, så är interdiskursivitet en del av intertextualitet och något som sker när texter och diskurser formuleras tillsammans och interagerar med varandra (Jørgensen & Phillips, 2002, s.71-73).

2.2.2 Subjektspositioner

Vår analys kommer att vara inriktad på identitetskonstruktion för att kunna skapa en diskurs och vi kommer då att rekonstruera den identitet som tillskrivs kvinnan i

svenskt bistånd. När detta görs i en diskursanalys så utgås det ifrån subjekspositioner snarare än individer. Subjekspositioner fokuserar på det individuella rörelseutrymmet inom en viss diskurs, istället för individers handlingar och rationalitet. Individer anses ha begränsade möjligheter att uttala sig och handla inom ramarna för en viss diskurs. Man kan säga att diskurser skapar sina subjekt, de konstruerar identiteter som påtvingas olika individer (Wreder, 2007, s. 46). Alltså konstrueras identiteter inom diskurser genom olika subjekspositioner (Bergström & Boréus, 2012, s.359,375). I vårt fall kommer vi att studera den konstruerade identiteten och de subjekspositioner som kvinnor placeras i.

2.2.3 Analysverktyg

Under användandet av Faircloughs analysmodell kommer vi att använda oss av det lingvistiska analysverktyget analogikedjor. Analogikedjor är en sammanställning av föreställningar, olika utsagor och tecken som står i ett logiskt utbytesförhållande med varandra. Analogikedjor framhäver sociala identiteter. Genom att påvisa vilka tecken som utbyts eller används som synonym till tecknet ”kvinna” får vi fram en social identitet. I analogikedjor kan även vissa tecken ha en speciell relevans för hela kedjan och därför bli central. Detta tecken kallas då för nod (Bergström & Boréus, 2012, s.365-376). Exempelvis kan tecknet ”kvinna” vara en nod i samband med tecknen ”underordnad” och ”utsatt” och utifrån dessa kan slutsatser dras kring vilken identitet som tillskrivs kvinnan. De analogikedjor vi presenterar i figurerna har vi skapat själva utifrån de analyser vi har gjort. Genom dessa analogikedjor kan vi begränsa och lyfta fram den sociala identitet som tillskrivs kvinnor i svensk biståndspolitik och vi får en uppfattning om diskursens gränser (Bergström & Boréus, 2012 s.389).

Vi kommer även strukturera upp våra texter i analysen enligt en problem-orsak-lösning modell. Det innebär att vi börjar med att plocka ut en problembild som uppställs i texten, exempelvis att kvinnor är mer utsatta eller fattiga än andra grupper i samhället. Därefter plockar vi ut de orsaker som uppställs för problemet och slutligen de lösningar som föreslås. På så sätt får vi en överblick av texten som underlättar arbetet med att analysera den konstruerade identiteten.

Nästa steg i analysen blir att sammanställa analogikedjor och lyfta fram tecken som hör ihop, antingen i negativ eller positiv bemärkelse. På så sätt avgränsar och lyfter vi fram en identitet. I denna diskurs kommer vi sedan uppmärksamma en maktdimension. Att det i biståndsdokumentet talas om en grupp på ett visst sätt blir till en makthandling (Bergström & Boréus, 2012, s. 496ff).

3 Material

Den empiri vi har valt att använda oss av för själva diskursanalysen är dokument från regeringen och organisationen Forum Syd. Mycket av grunderna för svenskt bistånd återfinns i propositionen ”Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling, PGU” (Prop.2002/03:122) där Sveriges motiv för politik i global utveckling (PGU) har sammanfattats (Odén, 2006, s.31-32). Ett av skälen till att regeringen gav detta förslag var att de ansåg att några enkla lösningar inte fanns och att omvärlden faktiskt har möjlighet att ”stödja och hjälpa, undanröja hinder och verka för ett effektivt och rättvist samarbete på global nivå” (Prop. 2002/03:122, s.22). Propositionen är över tio år gammal men har varit avgörande för utvecklingen av framförallt det svenska biståndet. Vi anser att propositionen är en bra utgångspunkt för analysen i och med att den sammanfattar en översiktlig bild av Sveriges idéer och mål med bistånd. För att komplettera denna proposition har vi valt regeringens skrivelse till riksdagen, skrivelse 2014/14:131 Biståndspolitisk plattform. Texten har som syfte att utgå ifrån PGU för att utveckla och precisera de mål som finns för just det svenska biståndet. Regeringen syftar till att texten ska kunna fungera som ett styrdokument även om skrivelsen inte har någon reell makt att bestämma över biståndsaktörers agerande (Skr. 2014/14:131. s.5).

För att komplettera dessa har vi även valt att använda oss av Forum Syd som är en politiskt obunden biståndsorganisation. De arbetar med både lokala och svenska organisationer och har även en nära förankring med Sida där de ”vidareförmedlar svenska biståndsmedel till andra svenska organisationer” (Forum Syd, ”Om Forum Syd”). Materialet vi har valt att använda från Forum Syd är deras idéprogram för år 2012-2020 där deras vision och aktuella problem presenteras och formuleras. Programmet är tänkt att gälla under en relativ lång tid och antas därför vara väl genomarbetat. Vi anser även att material från en annan aktör än regeringen breddar vårt perspektiv och kan stärka våra argument.

3.1 Källkritik

Vi anser att propositionen och skrivelsen gällande bistånd är relevanta och trovärdiga i och med att de kommer från regeringens officiella hemsida. De aktörer vi väljer att utgå ifrån har stor utomstående press på sig och ingår i flera granskningar. Dokumenten från regeringen har dessutom granskats och blivit kommenterade av remissinstanser bestående av experter och relevanta organisationer för ämnet. Tillsammans med Forum Syd anser vi att de representerar allmänna åsikter och värderingar som finns i Sverige och tillsammans kan ge en bra helhetsbild av vilken idén om kvinnan i svenskt bistånd är. De representerar olika nivåer med regeringen högst upp med ett översiktligt arbete och Forum Syd längre ned som politiskt obunden och i mindre skala kan arbeta närmare lokala organisationer och befolkningar. De kan även tänkas ha påverkats av varandra och

därmed skapat en sammanhängande bild av svenskt bistånd. Propositionen har legat som grund men värderingar lär ha funnits längre tillbaka som från början format PGU. Forum Syd har en utgångspunkt i propositionen men har utvecklat de idéerna för att bättre passa för deras egna visioner och målsättningar. Sveriges biståndspolitik är nära kopplad till internationella resolutioner som finns framförallt i FN. Dessa hade vi kunnat ta hänsyn till för att få med en ännu mer bakomliggande faktor, dock anser vi detta vara irrelevant. Vi anser oss ha valt material som passar för vår studie och som ger en tillräckligt bra bild av vad svenskt bistånd har för idé om kvinnan (Börjesson & Palmblad, 2007, s.19).

Vi anser det viktigt att även presentera en viss självkritik. När vi formulerar vår analys är även vi delaktiga i att konstruera och reproducera föreställningar om kvinnan i svenskt bistånd. Vi gör även själva en problemrepresentation och enligt Bacchi blir det då viktigt att uppmärksamma reflexivitet, alltså en självanalys. Att vi är medvetna om den reproduktion vi bidrar till gör att vi inte under någon omständighet hävdar oss ha "rätt" till sanningen, utan den verklighet vi presenterar är vår tolkning av verkligheten. Vi hoppas att genom att tydliggöra detta kan vi stärka vårt syfte samt den diskussion vi för kring ämnet. Ingenting kan bara antas och tas för givet, utan måste ses som en ständig förändring och utveckling (Bacchi, 2009, s.19,34). Det vi uppmärksammar är också att problembilder och idéer går att göras på ett mer representativt vis där makt då kan fördelas mer lika mellan kön i svenskt bistånd. Detta blir dock ett ämne för vidare studier.

4 Analys

Nedan kommer vi att presentera en kritisk diskursanalys baserad på de ovan angivna texterna från regeringen och Forum Syd. Vi kommer att analysera dokumenten var för sig och i anslutning till varje diskursanalys presentera en analogikedja för att lyfta fram en diskurs om kvinnan i varje enskilt dokument. I analyserna har vi använt oss av problem-orsak-lösningens modellen samt WPR-ansatsen. I den här delen av uppsatsen kommer vi att röra oss inom första och andra dimensionen av Faircloughs analysmodell. Vi kommer alltså att genomföra en textuell samt diskursiv analys. Den tredje dimensionen, sociala praktiker, kommer vi att undersöka närmare i följande kapitel i form av en diskussion. Vi har valt att åtskilja dimensionerna på det här viset för att vi anser att den tredje delen kräver ett eget fokus och djupare teorianslutning. Där kommer en diskussion kring vår frågeställning även att ta plats.

4.1 Proposition 2002/03:122 Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling

Vi har läst regeringens proposition 2002/03:122 Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling utfärdad av Utrikesdepartementet. Propositionen innehåller ett förslag på svensk politik för global utveckling och är ett grundläggande dokument som ger riktlinjer till hur biståndet ska utformas. Dokumentet är uppdelat i ett antal olika kapitel som står för huvuddragen i svensk biståndspolitik. ”Jämställdhet” är ett av dessa kapitel, där behandlas jämställdhet mellan könen och kvinnors utsatta situation (Prop.2002/13:122, s.3, 25). Kvinnan är i propositionen nära förknippad med jämställdhet. Kvinnans roll tas upp kontinuerligt i propositionen på enstaka ställen i anslutning till andra mål inom biståndspolitik. Jämställdhet kan dock inte sägas genomsyra biståndspolitik som helhet, utan utgör främst en egen avgränsad del.

Det yttersta målet med biståndsarbetet tycks vara att främja ”global utveckling.” Någon problematisering eller definition av begreppet förekommer inte, utan det blir en slags positiv utfyllnadsterm som inte ifrågasätts. En hämmad utveckling uppställs som ett av de centrala problemen i propositionen. Lösningarna som läggs fram är ofta svepande och abstrakta. Problem ska ”uppmärksammas” och ”synliggöras”. Det ska ”stöttas”, ”strävas”, och ”jobbas för” vissa värden.

I propositionen kan vi notera konstruktionen av ett ”vi”. I enlighet med Faircloughs teorimodell är det relevant att studera den identitet som konstrueras och tillskrivs institutionen som har producerat texten. (Jørgensen & Phillips, 2002, s. 84) En identitet konstrueras som tillskrivs Sverige som land. Identiteten är dominant, ”vi” tillskrivs insikt och kunskap.

Vi insåg tidigt vårt behov och beroende av omvärlden. Vår långa gedigna erfarenhet av biståndsverksamhet, inte minst genom folkrörelser, har gett oss insikt och kunskap (Prop.2002/13:122, s.8)

Sverige som land personifieras och karaktäriseras av nominaliseringar som upplysthet, erfarenhet och kunskap. Sammantaget skapas en auktoritet, ”vi” anser sig ha rätt att definiera ett problem och en lösning. Här framkommer en maktdimension, ”vi” talar åt ”dem”, där kvinnor ingår, och tillskriver dem en livssituation. Det skapas en ojämlik relation mellan ”vi” och ”dem”, där ”vi” är dominant och överordnad. Enligt Fairclough skapar och reproducerar diskursiva praktiker maktrelationer mellan sociala grupper (Jørgensen & Phillips, 2002, s.63). Utifrån detta kan sägas att det inom bistånd förekommer institutionellt baserad makt (Forkby, 2007, s. 79), även över kvinnan eftersom hon är mottagare av bistånd och därmed inordnas under kategorin ”dem”. Maktutövandet kommer till uttryck genom att regeringen talar om kvinnan, identifierar och definierar henne (Forkby, 2007, s. 79). Nedan kommer vi gå in närmare på hur kvinnan definieras och identifieras i propositionen.

4.1.1 Kvinnan

I propositionen görs en åtskillnad mellan män och kvinnor. Män och kvinnor antas ha olika intressen, förutsättningar, villkor och behov. De upplever händelser och problem annorlunda, och har olika strategier för att lösa dem. Trots detta förespråkas likabehandling. I kapitlet ”Jämställdhet” hittar vi följande citat:

Hänsyn måste också tas till att kvinnor och män ofta drabbas av och upplever händelser, processer och problem på olika sätt och att deras förutsättningar och strategier kan variera (Prop.2002/13:122, s. 25)

Ytterst handlar jämställdhet om att alla människor måste ses och behandlas som likvärdiga och med samma rättigheter (ibid. s. 25)

Citaten visar hur män och kvinnor särskiljs från varandra, de anses vara olika och hantera situationer olika, och hänsyn måste tas till detta. Detta är ett återkommande antagande i propositionen och det trycks på hur biståndet bör anpassas efter detta. Olikheterna till trots, förespråkas att män och kvinnor ska åtnjuta samma rättigheter och möjligheter, vilket leder till att en viss motsägelsefullhet uppstår. Likabehandling eller likvärdighet antyder att man bortser från olikheter. En sådan behandling kan bli problematisk då det vid likabehandling finns risk för att kvinnors och mäns olika behov inte tillgodoses (Bacchi, 1999, s.95). När det talas om kvinnor sätts de mycket ofta i relation till män. Ett tydligt fokus i propositionen ligger på hur kvinnor drabbas hårdare av missförhållanden än andra grupper i samhället, framförallt män. Kvinnor pekades frekvent ut som särskilt utsatta.

Särskilt viktigt är ungdomars tillgång till sexualupplysning och rådgivning. Flickor och unga kvinnor, som ofta är mer utsatta än pojkar och unga män, bör särskilt uppmärksammas. (Prop.2002/13:122, s. 23)

Landsbygdens fattiga, i synnerhet kvinnor, drabbas särskilt hårt.(ibid. s. 26)

[...] situationen för äldre kvinnor bör särskilt uppmärksammas. (ibid. s. 42)

Detta är kontinuerligt återkommande genom propositionen och ett centralt antagande. Det läggs en betoning på kvinnan, och förespråkandet av speciell behandling av henne. Hon är mer utsatt än mannen, och behöver därmed extra uppmärksamhet.

Könsdiskriminering uppställs även som en del av kvinnors utsatthet. Kvinnor särbehandlas på grund av sitt kön vilket bör motverkas. Det framställs dock inte bara som ett problem i sig, utan för att det utgör ett hinder för utveckling och är en orsak till fattigdom.

Könsdiskriminering är en av orsakerna till fattigdom och utgör ett grundläggande hinder för en rättvis och hållbar global utveckling. Diskriminering måste därför synliggöras och motarbetas (Prop.2002/13:122. 25)

Förtryck och diskriminering av kvinnor och flickor, såväl i samhället som i familjen, är ett grundläggande hinder för en rättvis och hållbar global utveckling. Diskrimineringen bromsar utvecklingen (ibid. s. 21)

I ovanstående retorik kan vi se att när det talas om diskriminering saknas en förtryckare. Förtryck och diskriminering tycks vara ett fenomen som sker utan någon utövare. Den här retoriken leder till att kvinnan själv blir problemet, inte förtryckaren, eftersom det är hon som förtrycks. Därmed blundas det för institutionella och strukturella dimensioner av diskriminering (Bacchi, 1999, s. 94-95). Diskriminering grundas ofta på policyer och praktiker som formar strukturer och mönster inom en organisation och samhället som helhet. Inom feminismen hävdas att ett sådant synsätt kan vara till fördel för kvinnor. Uppmärksamhet på strukturell diskriminering visar på hinder för vissa grupper för jämlikt deltagande (Bacchi, 1999, s. 97ff).

I propositionen görs alltså en åtskillnad mellan män och kvinnor, och därefter pekas kvinnor ut som diskriminerade och mer utsatta än män. Fokus ligger på att kvinnor är utsatta, de behöver hjälp. Låt oss jämföra detta med retoriken som förs kring barn:

Barn och ungdomar är både viktiga målgrupper och aktörer. Deras initiativkraft och vilja att bidra till utvecklingen skall ses som en resurs (Prop.2002/13:122, s.21)

Barn har något att bidra med, något att erbjuda. De har ”initiativkraft” och ”vilja att bidra”. De är också aktörer, och inte endast målgrupper. När man talar om kvinnor ses de endast som utsatta, de har inget att bidra med eller erbjuda. De är målgrupper, inte aktörer.

Sammanfattningsvis är den problembild som målas upp kring kvinnor att de är särskilt utsatta och diskriminerade. På ett ställe i propositionen nämns att kvinnor är underordnade män (Prop. 2002/03:122. s.25). Vi kan här urskilja en subjektspositionering. Kvinnor placeras i en position under män. Män har makt och inflytande, kvinnor har brist på makt och inflytande. En makthierarki mellan könen framkommer och reproduceras (Bacchi, 1999, s.69). Vidare ses kvinnor som målgrupper, inte aktörer. Efter problematisering av kvinnors situation förespråkas att de ska likställas män. De ska ha samma inflytande, rättigheter och möjligheter som män.

Kvinnor och flickor bör tillförsäkras samma rättigheter som män och pojkar
(ibid. s.25)

Den lösning som läggs fram är med andra ord jämlikhet mellan män och kvinnor vilket ska ske genom att lyfta kvinnan till mannens position i samhället. Mäns position och makt i samhället ifrågasätts inte. Det är kvinnornas situation som måste förändras, inte männens. Kvinnan ställs alltså mot mannen, och utefter detta formuleras biståndet. (Bacchi, 1999, s. 99) Lösningen till problembilden blir att kvinnan ska likställas med den manliga normen, och lyftas till samma position som mannen i samhället. Enligt WPR-ansatsen (Bacchi, 2009) kommer olika lösningar att presenteras beroende på hur problemet framställs. I propositionen kan vi se hur lösningen efter den problembild som konstrueras av kvinnan som underordnad mannen.

De lösningar som läggs fram för problembilden är, precis som i den övriga propositionen, abstrakta och svepande. Man vill ”uppmärksamma”, ”synliggöra” och ”påvisa”. Därefter ska man ”motverka”, ”stödja” och ”säkerställa”.

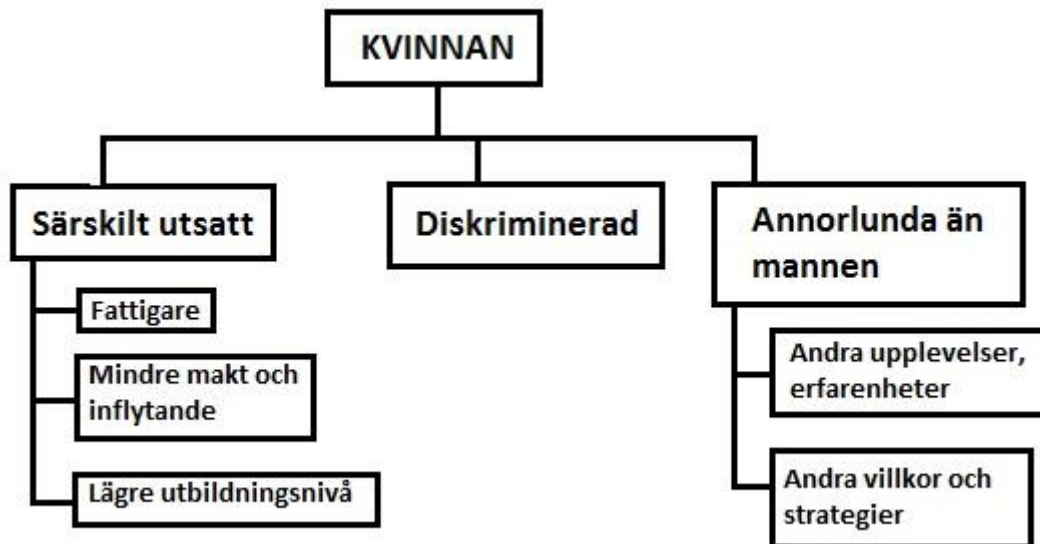
Diskriminering måste därför synliggöras och motarbetas (Prop. 2002/03:122, s.25)

Kvinnors deltagande och inflytande måste säkerställas på ett helt annat sätt än vad som hittills har varit fallet och deras rättigheter och intressen måste beaktas på samma villkor som mäns (ibid. s.25)

Vilka insatser det handlar om definieras inte närmare. Lösningarna är långtifrån handfasta. Dokumentet syftar dock heller inte till att lägga fram konkreta lösningar utan snarare skapa riktlinjer för framtida lösningar (ibid. s.5).

4.1.2 Diskursen om kvinnan i Prop. 2002/03:122

Ett flertal föreställningar framkommer i diskursen om kvinnan. Vi har skapat följande analogikedja för att illustrera diskursen om kvinnan som framkommer i propositionen:

Figur 1: Diskursen om kvinnan i Prop.2002/13:122

Noden anser vi vara föreställningen om kvinnan som särskilt utsatt. Hon är mer utsatt och drabbad än män, har det i allmänhet svårare än mannen. Denna föreställning är ständigt återkommande och används för att motivera jämställdhetsarbetet. Kring denna punkt organiseras diskursen, alla lösningar och uppfattningar utgår från detta grundantagande. Kvinnans utsatthet står i relation till mannen. Hon är fattigare, har inte lika mycket makt och inflytande. Där finns även en föreställning om kvinnan som förtryckt och diskriminerad. Det är ständigt återkommande begrepp som tillskrivs kvinnor som grupp. Slutligen framträder föreställningen om kvinnan som annorlunda än mannen. Kvinnan och mannen skiljs åt, två grupper skapas som tillskrivs olika egenskaper. De anses ha olika erfarenheter, upplevelser, livssituationer. De lever på olika sätt, och fattar därför olika beslut och har olika strategier. De handlar olika, och de tilldelas olika positioner i samhället.

Vi har även identifierat en annan diskurs som vi anser är synlig i propositionen, diskursen om jämställdhet. Jämställdhet som begrepp dyker ofta upp i propositionen och kopplas frekvent ihop med kvinnan. Föreställningen om jämställdhet i propositionen är att kvinnor ska likställas män, kvinnor ska ha samma rättigheter, makt och inflytande som män. Här ser vi än en gång hur kvinnor sätts i relation till mannen. Vad vi också kan notera är hur kvinnors situation ska förändras, inte männens. Mäns maktposition ifrågasätts inte. Vi anser alltså att diskursen kring begreppet jämställdhet framkommer i propositionen där kvinnor

ska likställas män. Propositionen är alltså interdiskursiv, det vill säga att det förekommer ett flertal diskurser som samverkar med varandra (Jørgensen & Phillips, 2002, s.71-73).

4.2 Skrivelse 2013/14:131 Biståndspolitisk plattform

Det andra materialet vi har läst är en skrivelse från regeringen till riksdagen: skrivelse 2013/14:131 Biståndspolitisk plattform. Syftet med skrivelsen är att uttryckligare redogöra för det svenska biståndets inriktning med tydligare resultatfokus. I och med att det är en skrivelse och inte en proposition så innehåller den inget riksdagsbeslut och har ingen makt att bestämma över aktörers handlingar, däremot är förhoppningen att det ska fungera som ett styrdokument. Skrivelsen bygger på biståndspolitiken från ovan analyserade Prop. 2002/03:122 för att vidare precisera inriktningar för biståndet. Centralt i propositionen var fattigdom och fattigdomsbekämpning. Detta har i skrivelsen utvecklats till att gälla

människor som lever i fattigdom och förtryck (Skr. 2013/14:131, s.5)

Förtryck har alltså uppmärksammats som ett grundläggande problem som bör få samma uppmärksamhet som fattigdom. Regeringen uttrycker vikten av att förstå fattigdom och förtryck utifrån de fattiga och förtryckta människorna med synen att de är aktiva aktörer. Att se mottagare som aktiva aktörer innebär för regeringen människors egna möjligheter till att förändra för sig själva, egenmakt. Biståndet ska ha ett tydligt individfokus där regeringen tror på värdet av egenmakt.

människor har i grunden och under de rätta förutsättningarna kapacitet att själva definiera sina problem och agera för att försöka lösa eller hantera dessa. Människor som lever i fattigdom och förtryck är med detta synsätt subjekt och aktörer, inte objekt eller passiva mottagare (ibid. s.10-11)

Till skillnad från i propositionen så har regeringen i skrivelsen definierat vad de anser att begreppet bistånd betyder. De använder sig av OECD:s och DAC:s definition som lyder

flöden från offentlig sektor med det huvudsakliga syftet att främja ekonomisk utveckling och välbefinnande i fattiga länder och med ett gåvoelement om minst 25 procent (ibid. s.7)

Definitionen har ett tydligt fokus på ekonomi. Genom att använda WPR-ansatsen kan problemet från början antas ha formulerats till att gälla ekonomiska aspekter då bistånd ses som en form av lösning (Bacchi, 1999, s.200). Argumentet stärks med att fattigdom nämns som ett grundläggande problem i skrivelsen.

Regeringen har delat in biståndspolitiken i sex delmål med tre övergripande mål. För att identifiera kvinnan blir det aktuellt att söka efter orden ”jämnställdhet och ”kvinnor”, detta för att de två begreppen ofta förekommer tillsammans.

Jämställdhet finns med i ”Delmål 1: Stärkt demokrati och jämställdhet, ökad respekt för mänskliga rättigheter och frihet från förtryck” (Skr. 2013/14:131, s.2). Under ytterligare två delmål nämns kvinnan i underrubriker. Den första är

Förbättrad överlevnad och mer hälsosamma liv främst för kvinnor och barn (ibid. s.34)

i ”Delmål 4: Förbättrad grundläggande hälsa”. Den andra är

Ett humanitärt bistånd baserat på humanitära behov, inklusive kvinnors och barns särskilda behov (ibid. s.39)

i ”Delmål 6: Räddade liv, lindrad nöd och upprätthållen mänsklig värdighet” (ibid. s.3). Nyckelord i dessa underrubriker blir ”främst” och ”inklusive” som anger tonen i målen, båda uttrycker kvinnan som särskild i förhållande till resten av målgruppen. Kvinnan nämns vid ett flertal tillfällen i skrivelsen som särskild från den övriga befolkningen.

Särskilt för kvinnor och flickor är avsaknad av toaletter ett stort problem (ibid. s.33)

Vad det särskilda behovet eller behovet av att särskilja kvinnan från övriga grupper egentligen innebär problematiseras aldrig men kan bidra till att skapa en idé om henne som särskilt utsatt. Hon ses som annorlunda och avvikande från resten. Detta för att hon nästan uteslutande omnämns i situationer präglade av utsatthet tillsammans med bilden av henne som särskild från resten. ”Resten” blir som en odefinierad norm hon inte tillhör (Chowdhury, 2009, s.31).

Dessa fenomen återkommer regelbundet i de två första tredjedelarna av texterna. Däremot när resultat ska redogöras för i kapitel 6 ”Principer för ett effektivt och resultatriktat svenskt bistånd” nämns varken jämställdhet eller kvinnor och vidare i nästa kapitel om ”Samverkan och synergier i det svenska biståndet” nämns bara orden en gång var i en bredare kontext. Istället är begrepp som ”kostnadseffektivitet” centralt, vilket knyter an till definitionen av bistånd som gavs i början. Bertil Odén (2006) argumenterar för att positiva samband finns mellan ökad tillväxt och fattigdomsbekämpning där bistånd riktat till det första kan i sin tur nå det andra (Odén, 2006, s.148). Skrivelsen fastställer att även om ekonomisk tillväxt är ett mål så är bara det inte tillräckligt, utan målet måste riktas mot de allra fattigaste (Skr. 2013/14:131, s.23).

Fokus för svenskt bistånd ska därför vara att förbättra fattiga människors möjligheter att bidra till ekonomin och själva dra nytta av ekonomisk tillväxt (ibid. s.24)

I enlighet med biståndsdefinitionen så prioriteras ekonomin. För Odén (2006) är detta inte ett problem och ekonomi kopplas i texten till utbildning och arbete som

sektorer som kan bidra till minskad fattigdom. Båda sektorerna är även sektorer i vilka kvinnor omnämns som särskilt utsatta.

deras tillgång till utbildning [är] markant sämre, och deras politiska och ekonomiska inflytande är mindre (Skr. 2013/14:131, s.10)

För kvinnor är ekonomin en utmaning. Som Bacchi argumenterar för, tillsammans med feminismen, jämförs kvinnor ständigt med män med vilka de är i en finansiell beroendeställning till. Att nå mäns position ses som målet för kvinnor (Bacchi, 1999, s.70). I citatet ovan jämförs hon med någon som inte definieras men som mellan raderna kan förstås som mannen. Vi återkommer till detta.

För att förstå och kunna identifiera olika subjekspositioner inom svenskt bistånd kan det vara av relevans att även presentera den bild regeringen målar upp av Sverige. Skrivelsen identifierar Sverige som

ett av världens rikaste samt mest demokratiska och jämställda länder (Skr. 2013/14:131, s.7)

och uttrycker senare att

Utgångspunkten för biståndet ska vara en samlad analys av fattigdomssituationen, inklusive situationen för demokrati och mänskliga rättigheter i ett land eller en region (ibid. s.11)

En tydlig subjeksposition kan urskiljas för Sverige (Wreder, 2007, s. 46) samtidigt som ett ideal målas upp. Detta kan vi även se ovan i propositionen. Föregång denna lösningsinriktning har problemet formulerats till att gälla demokrati, fattigdom och mänskliga rättigheter med ett västerländskt perspektiv och grundtankar (Bacchi, 2009, s.xiii).

Merparten av världens fattiga är fortfarande kvinnor och flickor (Skr. 2013/14:131, s.10)

I ovanstående citat kan vi se att regeringen har identifierat fattigdom som ett av de största problemen där kvinnor och flickor är särskilt utsatta. Kvinnor och flickor anses tillhöra de allra fattigaste. En lösning som angriper problemet med fattigdom blir alltså relevant, med ett särställt mål för kvinnan, enligt WPR-ansatsen (Bacchi, 2009). Dock presenteras bristande jämställdhet även som en orsak till negativ utveckling:

Sammantaget påverkar den bristande jämställdheten såväl människors som samhällens utveckling negativt (Skr. 2013/14:131, s.10)

Ökad jämställdhet blir då formulerat som ett medel för att kunna angripa det verkliga problemet negativ utveckling. Detta visar på att beroende på hur problemet

ses så kommer olika lösningar att presenteras, i enlighet med WPR-ansatsen (Bacchi, 2009).

Den tvetydighet som råder kring jämställdhet och dess roll som både orsak till problem, när den är bristfällig, och som ett medel för att angripa problem kan vidareutvecklas. För att återgå till skrivelsens uppdelning av mål så är ”Jämställdhet och kvinnors utveckling” ett av de tre övergripande målen (Skr. 2013/14:131, s.6) men i vilket syfte kan ifrågasättas.

Kvinnors roll som aktörer för ett lands utveckling är viktig – förbättrade levnadsvillkor för kvinnor och ett starkt arbete för jämställdhet är ett kraftfullt medel för att nå andra biståndsmål. Det svenska biståndet ska därför särskilt fokusera på att komma kvinnor och flickor till del (ibid. s.16)

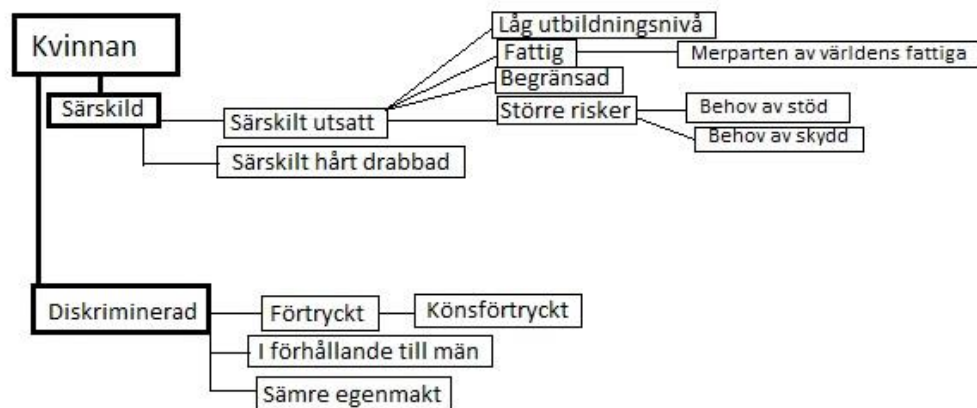
Jämställdheten ska vara ett mål, men presenteras här snarare som ett medel för att nå andra biståndsmål. Återigen blir WPR-ansatsen aktuell. Bristande jämställdhet bromsar arbetet för andra biståndsmål. Bistånd riktat mot kvinnor blir därför motiverat för att förbättra jämställdheten och påskynda andra mål (Bacchi, 2009, s.xiii). Regeringen anser i skrivelsen att en jämställdhetsintegrering bör finnas i alla delar av biståndspolitik.

Det innebär att kvinnors och flickors situation och villkor uppmärksammas och beaktas i förhållande till mäns och pojkars (Skr. 2013/14:131, s.15)

Här går att identifiera ännu en subjekspositionering, kvinnan (och flickan) ska tas i beaktande i förhållande till män (och pojkar), (Bacchi, 2009, s.16-17), vilket placerar henne i en slags beroendeposition eller ett motsatsförhållande. Detta går att knyta till tidigare citat där den andre i jämförelsen inte har definierats. Samtidigt blir det tydligt, från flera av ovanstående citat, att jämställdhet blir något som begränsas till att gälla kvinnor precis som i propositionen. Begreppen jämställdhet och kvinnors utveckling nämns tillsammans där lösningen sedan formuleras utifrån kvinnan. Män blir en förhållningspunkt och kan sägas uppfylla den norm som kvinnan förväntas sträva efter (Bacchi, 1999, s.70).

4.2.1 Diskursen om kvinnan i Skr. 2013/14:131

Utifrån vad som ovan har analyserats i regeringens skrivelse kan några nyckelkoncept identifieras. Vissa tecken och begrepp kopplas regelbundet till kvinnan och den grupp som särskilt utsatt hon får representera. Sammanfogas dessa kan en analogikedja skapas för diskursen om kvinnan som finns i skrivelsen. Detta är vad som har gjorts i figuren nedan.

Figur 2: Diskursen om kvinnan i Skr. 2013/14:131

De utvalda tecknen förekommer tillsammans eller är i ett så kallat utbytesförhållande till varandra i skrivelsen, alla för att på något sätt beskriva eller förklara kvinnan och hennes situation (Bergström & Boréus, 2012, s.389). Vad som går att tyda är den särskilda grupp hon alltid får representera. Begreppet ”särskild” kan alltså utgöra en nod, utifrån det begreppet kretsar många av de andra begrepp som finns inom diskursen om kvinnan (ibid. s.367). Genom att alltid särskilja kvinnan från andra grupper blir det outtalat att mannen och hans situation är den hon ständigt jämförs med. Detta bekräftas även några gånger, till exempel som ovan nämnt i och med jämställdhetsintegreringen. Ser man då uppdelningen män och kvinnor som en dikotomi kan även de begrepp och egenskaper som tillskrivs kvinnan antas ha en motsats som i sin tur har tillskrivits mannen (Bacchi, 2009, s.7). Denna syn visar att begrepp och tecken kring kvinnan uttrycker till störst del svaghet och behovet av särskilt stöd och hjälp, hon förknippas över huvud taget inte med styrka och egenmakt. Detta stärker vidare idén om henne som underordnad mannen, om han får symbolisera just den styrka hon sägs sakna. Styrka och makt hon kanske faktiskt besitter bortses från under utformandet av svenskt bistånd vilket reproducerar hennes roll som svag, hon uppmärksammas bara som särskilt utsatt (Chowdhury, 2009, s.30-31).

4.3 Forum Syds Idéprogram 2012-2022

Forum Syds idéprogram gäller för åren 2012-2022 och har som syfte att presentera organisationens vision:

en rättvis och hållbar värld där alla människor har makt att förändra (Forum Syd, 2012, s.1)

Texten inleds med Forum Syds syfte följt av vilka roller de har, bland annat som biståndsaktör och opinionsbildare. Idéprogrammet presenterar även deras värdegrund där de trycker på vikten av demokratiska värden, fattigdomsbekämpning samt att uppmärksamma rådande maktstrukturer som finns mellan kön i samhällen (ibid. s.4-5). Sist presenteras hur denna värdegrund ska omsättas i praktiken, då bland annat genom bekämpning av diskriminering och ett ”helhetsperspektiv på utveckling” (ibid. s.7). Precis som i propositionen kan vi se en konstruktion av ett “vi” i Forum Syds idéprogram. Dock karaktäriseras inte “vi” och tillskrivs personliga egenskaper såsom i propositionen. “Vi” syftar på organisationen och används när de beskriver sitt arbete. Exempelvis “vi stärker utvecklingsaktörer” eller “vi förmedlar och kvalitetssäkrar” (ibid. s.2).

Centralt i Forum Syds idéprogram är ett tydligt fokus på makt och vad maktstrukturer har för konsekvenser. Detta skiljer idéprogrammet från de tidigare regeringsdokumenten då maktanalyser har lyst med sin frånvaro. De problematiserar skillnader i makt (Forum Syd, 2012, s.5) och anser att maktskillnader bör utmanas. Skillnader i makt mellan kön framkommer på ett flertal ställen.

Vi lever i en värld där kvinnor som grupp är underordnade män som grupp och detta får långtgående konsekvenser för kvinnors och mäns roller, resurser och handlingsutrymme (ibid. s.5)

Forum Syd anser att kön är en av de viktigaste orsakerna till skillnader i makt. Maktstrukturer baserade på kön återfinns i alla samhällen och på alla nivåer och att utmana dem är därför en nyckelfråga i arbetet för en rättvis värld. (ibid. s.5)

I ovanstående citat framkommer synen på kvinnor som underordnade män. De uppmärksammar en könsmaktsordning och anser att en sådan ordning måste motverkas för att en rättvis värld ska vara möjlig. Könsroller anses ha negativa konsekvenser för både kvinnor och män, bland annat gällande resurser och handlingsutrymme. Detta är den främsta problembilden gällande kvinnor som målas upp i idéprogrammet. Forum Syd kan anses, i enlighet med Faircloughs teorier, ha kommit ett steg längre än regeringen. Fairclough argumenterar för existensen av maktrelationer och genom att uppmärksamma dessa kan en mer jämlik fördelning av makt uppnås (Jørgensen & Phillips, 2002, s.88-89).

Enligt Forum Syd anses underifrånperspektivet vara viktigt för att kunna skapa hållbarhet i de förändringar som görs och den utveckling som sker (Forum Syd,

2012, s.7). Organisationen arbetar rättighetsbaserat (ibid. s.8) vilket innebär ett fokus på individers rättigheter snarare än deras behov, och processen snarare än resultatet (Individuell Människohjälps, 2010). Underifrånperspektivet blir synligt i följande citat:

särskilt viktigt att främja marginaliserade gruppers möjlighet till organisering (Forum Syd, 2012, s.9)

stödja organisering och ge utrymme för folkligt deltagande, bland annat för att föra upp frågor på den politiska dagordningen (ibid. s.9)

Organisering och ansvarsutkrävande ges stor betydelse i idéprogrammet, de vill öka möjligheter och handlingsutrymme för marginaliserade grupper. Att lägga fokus på samhällets mer utsatta grupper blir en del i arbetet mot maktstrukturer. Genom att stärka utsatta grupper, däribland kvinnan, syftar de till att motverka skillnader i makt. Organisationens lösningar kan anses vaga i och med formuleringar så som "utmana" och "bevaka", samtidigt som uppmärksammandet av maktstrukturer som en orsak till problem med jämställdhet visar på de olika sätt ett problem ska angripas beroende på den bakomliggande idén om själva problemet (Bacchi, 2009, s.xiii). Forum Syd anser att kvinnors underordning ska motverkas genom att stärka deras möjligheter och handlingsutrymme. De syftar även till att "utmana" normer och maktstrukturer. Kapitlet om hur värdegrunden ska omsättas i praktiken innehåller ett flertal nyckelord så som "utmana" och "bevaka", exempel nedan:

bevakar vi alltid kvinnors möjlighet att arbeta aktivt och företräda sina intressen (Forum Syd, 2012, s.7)

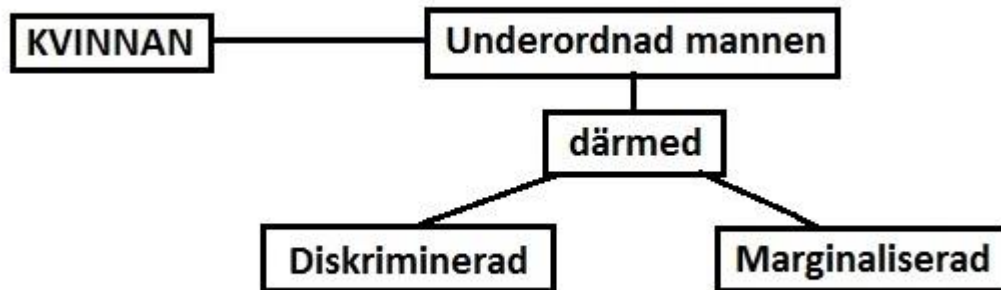
utmana diskriminerande normer och maktstrukturer (ibid. s.8)

Även en fördjupad demokrati anses vara ett centralt verktyg för att främja marginaliserade grupper. Genom folkligt deltagande motverkas diskriminering. En "fördjupad" demokrati kan således vara ett medel för att förbättra kvinnors situation. I Forum Syds idéprogram skrivs inte uttryckligen att kvinnor ska likställas män eller ha samma rättigheter som män, vilket görs i de andra skrivelserna. Istället cirkulerar retoriken kring maktstrukturer, och det är själva maktstrukturerna som ska motverkas eller utmanas.

4.3.1 Diskursen om kvinnan i Forum Syds idéprogram

I Forum Syds idéprogram ligger ett tydligt fokus på skillnader i makt. Den främsta föreställningen som framkommer kring kvinnan är att hon är underordnad mannen. Mellan män och kvinnor finns skillnader i makt, vilket är problematiskt. Detta är den enda åtskillnad som görs mellan män och kvinnor, det förekommer ingen retorik kring exempelvis hur män och kvinnor har olika intressen eller behov. Vi ser heller inte hur kvinnan pekas ut som särskilt utsatt, eller att hon systematiskt

sätts i relation till mannen. Retoriken som förs är relativt enkel; kvinnan är underordnad och därmed diskriminerad. Denna maktstruktur måste utmanas. Den analogikedja vi har lyckats plocka fram ser ut som följer:

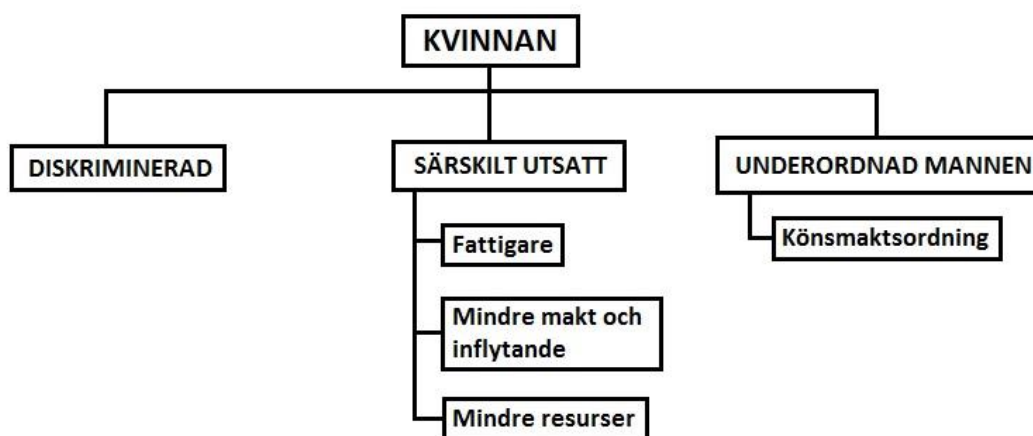

Figur 3: Diskursen om kvinnan i Forum Syds idéprogram

5 Idén om kvinnan i svenskt bistånd

I det här avslutande kapitlet har vi, baserat på ovanstående analyser av biståndsmaterial, kunnat urskilja en övergripande diskurs om kvinnan i svenskt bistånd. Denna har vi presenterat i en analogikedja som vi sedan kommer att diskutera kring. Vi presenterar de tre övergripande föreställningarna om kvinnan tillsammans med problem som kan uppkomma av dessa med hjälp av Bacchi. Vi har sedan lyft blicken för att se idén om kvinnan och den maktdimension som finns kopplad till denna i ett större samhällsligt problem, även detta med hjälp av Bacchi och WPR-ansatsen.

Till att börja med vill vi presentera och redogöra för den analogikedja vi sammanställt i figuren nedan:

Figur 4: Diskursen om kvinnan i svenskt bistånd

Ovan visas de föreställningar om kvinnan som vi anser vara de mest centrala. Med "kvinnan" som nod har vi identifierat tre föreställningar om henne: särskilt utsatt, diskriminerad samt underordnad mannen. Tillsammans bildar de en identitet som tillskrivs kvinnan i svenskt bistånd och är med och motiverar och formulerar biståndsmål. Kvinnor ses som en samlad homogen grupp som är "bara kvinnor" med gemensamma egenskaper. I realiteten så är kvinnor, liksom alla grupperingar i samhället, olika. De har skilda etniciteter, åldrar och sexualitet. Att då se kvinnor som en grupp kan bli problematiskt, då det bortses från kvinnors olikheter och behov (Bacchi, 1999, s.102). Även om det är svårt att se till enskilda individer i bistånd så kan det vara nödvändigt att uppmärksamma kvinnors olikheter som ett första steg i att utmana maktordningar. Detta gäller naturligtvis inte endast kvinnor, utan alla grupper i samhället. Genom att undvika grupperingar ställs då inte heller dessa mot varandra och makthierarkier kan neutraliseras.

Dock är den identitet som tillskrivs kvinnan som grupp återkommande i framförallt propositionen och skrivelsen, men är även aktuell i Forum Syd, då med ett fokus på en könsmaktsordning. Denna idé, eller diskurs, om kvinnan existerar inte självständigt, utan samverkar samtidigt med andra diskurser. Exempelvis samtidigt som kvinnan framställs som särskilt utsatt förespråkas att hon ska likställas mannen. På så sätt samverkar diskursen om kvinnan med diskursen om jämställdhet. Vi kan se en återkommande interdiskursivitet (Jørgensen & Phillips, 2002, s.73). Jämställdhet kommer att vidareutvecklas nedan.

Innan vi presenterar och diskuterar kring de tre föreställningarna separat så vill vi trycka på att analogikedjans form är allt annat än skriven i sten. Föreställningarna bör inte ses som isolerade och avgränsade *från varandra*, utan bör snarare ses som att de samverkar och interagerar *med varandra*. De kan även sägas befinna sig i ett beroendeförhållande *till varandra*, där till exempel diskriminering kan bero på en underordning och vice versa. Utifrån detta hade alltså analogikedjan kunnat utformas på ett annat sätt med tecknen placerade på ett annorlunda vis. Dock anser vi att utifrån de texter vi har analyserat kunna motivera den utformning som vi har i analogikedjan. Vi anser att de tre övergripande tecknen är så pass relevanta att det krävs att de tas hänsyn till var för sig även om vi på inget vis anser dessa vara självständiga i sin relation till varandra.

Den första föreställningen vi kommer att redogöra för är "särskilt utsatt". Framförallt i regeringsdokumenten är ordet "särskilt" frekvent använt i samband med kvinnan för att markera hennes särställning. Jämfört med "resten av samhället" befinner hon sig i en särskilt utsatt position. Retoriken kring kvinnor inom bistånd som "särskilt utsatt" kategoriserar henne som "mindre än" normen, ett förhållningssätt där kvinnan placeras under denna. Kvinnor framställs som en grupp med mindre makt, inflytande och resurser än "normalt". I dokumenten definieras inte vad "resten av samhället" eller "normalt" faktiskt betyder. Dock så grupperas alla kvinnor tillsammans vilket lämnar män till att bli förhållningspunkten eller "resten", alltså normen. Detta har vi även kunnat visa på genom citat i analysen i föregående kapitel. Även om män inte alltid nämns, utan "den andra" förblir odefinierad så finns i det svenska biståndet en idé om biståndsmottagaren där den kvinnliga biståndsmottagaren ändå måste identifieras separat i sin situation som särskilt utsatt. Så vare sig förhållningspunkten definieras som mannen eller inte så har en identitet om kvinnan konstruerats. Hon skiljer sig från normen och framställs med andra ord som annorlunda och avvikande.

Nästa föreställning om kvinnan är "diskriminerad", kvinnan ses som diskriminerad. Dock, precis som ovanstående stycke, så saknas en motpart. I detta fall har vi i analysen noterat att diskriminering av kvinnor saknar en förtryckare. Återkommande i alla texterna är att kvinnor diskrimineras, men det finns ingen som diskriminerar. Utövaren blir osynlig och ingen kan utpekas som skyldig, vilket påverkar hur fenomenet anses behöva angripas. När den utsatta, den diskriminerade, blir den enda synliga aktören leder det till att problemet förläggs på den utsatta själv. Problemen individualiseras.

Både föreställningen om kvinnan som särskilt utsatt samt kvinnan som diskriminerad, kan leda till att kvinnan ses som annorlunda eller avvikande. Hon särställs och tillhör inte "normen". Detta kan enligt Bacchi bli problematiskt då problemet förläggs på kvinnan själv i och med att hon inte tillhör normen. Hon identifieras som fattigare och innehar mindre makt och resurser än andra, därför är hennes situation problematisk. Hon ses som annorlunda och avvikande och är den som innehar problemet (Bacchi, 1999 s. 95). Att inte se problemet i ett större perspektiv gör att det bortses från institutionella och politiska system som kan vara de egentligen skälen till att hon är försatt i denna situation. För att återkoppla igen till diskriminering anser feminismen att det bör uppmärksammas att diskriminering ofta grundas på policyer och praktiker som i sin tur formar strukturer och mönster inom en organisation och i samhället som helhet. Detta kan benämnas strukturell diskriminering och ett uppmärksammande av detta kan bredda synen på problemet. På så sätt flyttas uppmärksamheten och istället för att problem förläggs på kvinnor som individer ses det till samhällliga strukturer och system. De biståndspolicyer vi har studerat skulle kunna vara en del av sådan strukturell diskriminering då de skapar praktiker för biståndsarbete grundat på föreställningar om kvinnan. Att bredda synen på diskriminering skulle då kunna bidra till att problem inte individualiseras och att en förövare, en som diskriminerar, kan identifieras i samhällliga system (Bacchi, 1999, s.97-98).

Den tredje föreställningen om kvinnan är synen på henne som underordnad mannen. Att kvinnan anses vara underordnad mannen är ett uttryck av en könsmaktordning. Män och kvinnor sätts i en maktrelation till varandra där män tilldelas en överordnad och dominant roll. Feminism har sin grund i att bryta de maktstrukturer som finns baserade på kön, vilket gör att maktordningen mellan män och kvinnor blir relevant. Män framställs som normen och kvinnan blir, som Simone de Beauvoir uttryckte det, försatt i en roll som "det andra könet" (Chowdhury, 2009, s.28-30). Inkluderat i detta är resonemanget från ovan om mannen som "normen" då kvinnor ständigt klumpas ihop som grupp med män som en motpol. Normen, läs mannen, är vad kvinnan förväntas sträva efter och hennes roll som särskilt utsatt kommer att förbli så länge hon skiljer sig från mannen. I svenskt bistånd formuleras lösningar kring detta problem till att gälla jämställdhet. Dock, som vi visat i vår analys, formuleras jämställdhet till att vara något kopplat till kvinnor. Jämställdhetsarbetet syftar till att likställa kvinnan med mannen, det är alltså kvinnans situation som ska förändras, inte mannens. Mannens situation är därmed en norm som kvinnan ska anpassas till.

Tillsammans bildar dessa tre föreställningar en diskurs om kvinnan i svenskt bistånd. Vi har visat att hon i dokumenten kontinuerligt ses som särskilt utsatt, diskriminerad och underordnad mannen. En norm finns i bistånd om mottagaren, vilken får utgöras av mannen, och kvinnan förväntas sträva efter denna norm. Dock när kvinnor tillskrivs identiteter så som "mindre än" så leder det till att problem individualiseras och förläggs på henne som individ. Detta kan ses som att gränser för diskursen har identifierats. Något vi anser, tillsammans med feminismen, vara problematiskt då problem även bör ses i ett större perspektiv. Problemen kan ses

som rotade i samhällliga strukturer och maktordningar vilka i sin tur bidragit till konstruktionen av bistånd och reproduktionen av idén om kvinnan. Med detta kan vi anse oss ha besvarat vår frågeställning.

I enlighet med poststrukturalismen ser vi språket som konstituerande. Språket skapar och ger mening åt verkligheten, när det talas om kvinnan i bistånd konstrueras därför en verklighet och ett sammanhang (Bergström & Boréus, 2012, s. 378-379). Utifrån den analys vi gjort och den diskussion vi fört så har vi visat att den verklighet svenskt bistånd konstruerar även reproducerar könsmaktsordningar.

I den diskurs om kvinnan som vi har lyft fram framträder en könsmaktsordning. Vi har noterat att kvinnan åtskiljs och underordnas mannen. Konstruerandet, och reproduktionen, av den här idén om kvinnan är inget som går att enbart begränsa till biståndspolitik och dess diskurs, utan det är återkommande och kan ses som en del av mer övergripande samhällliga strukturer. Utifrån detta formuleras biståndsarbetet. I biståndsdokument definieras problem och utifrån problembilden utpekade lösningar. I enlighet med WPR-ansatsen beror alltså lösningarna på problembilden (Bacchi, 2009).

Enligt Bacchi existerar inte problem ute i den sociala världen i väntan på att upptäckas och lösas, utan de skapas först när de formuleras. Först när någonting definieras som ett problem, blir det ett problem. Således skapar de policyer och idéprogram vi har studerat en problembild genom att språkligt formulera kvinnan och hennes livssituation. Bacchi förnekar inte att det existerar företeelser som kan vara problematiska för människor och som behöver uppmärksammas. För att kunna uppmärksamma dessa problem måste de dock formuleras, och formuleringen kan i sin tur bli problematisk. Hur vi definierar problemet formar det och får därmed konsekvenser för de människor som är inblandade. Genom att prata om kvinnan skapas den problembild som vi tillskriver henne. Att tala om kvinnan som underordnad och särskilt utsatt i förhållande till män bidrar till att upprätthålla en maktordning mellan män och kvinnor (Bacchi, 1999, s.199-200).

Det är viktigt att ha detta i åtanke, och tänka kritiskt kring de lösningar som föreslås och de problem som formuleras. Maktordningar reproduceras kontinuerligt i samhället, ofta ouppmärksammat. Genom dekonstruktion och analys kring det som sägs kan vi synliggöra, ifrågasätta och utmana dessa maktordningar.

5.1 Sammanfattning

Vi har analyserat idén om kvinnan i svenskt bistånd. För att göra detta har vi utgått från olika dokument från regeringen samt biståndsorganisationen Forum Syd. Vi har analyserat dessa med hjälp av en kritisk diskursanalys baserad på Faircloughs definition. Utifrån denna metod har vi rekonstruerat en identitet som tillskrivs kvinnan, och därmed identifierat en diskurs om henne. Som teoretisk grund har vi använt ett poststrukturalistiskt perspektiv samt feministiska teorier, då framförallt den poststrukturella feminismen. Vi har även använt oss av Bacchis ”What’s the problem represented to be?”-ansatsen tillsammans med problem-orsak-lösningssmodellen. Vår analys visar att diskursen om kvinnan i svenskt bistånd innehåller föreställningar om henne som diskriminerad, särskilt utsatt, samt underordnad mannen. Utifrån detta har vi sedan teoretiserat kring hur maktordningar konstrueras och reproduceras inom diskursen om kvinnan. I idén om kvinnan framkommer en könsmaktsordning där kvinnan underordnas mannen. Vår förhoppning är att ett uppmärksammande av dessa maktordningar även kan bidra till att utmana och ifrågasätta dem. Inte bara i idén om kvinnan i svenskt bistånd, även om det kan vara ett första steg.

6 Referenser

- Bacchi, Carol Lee, 1999. *Women, Policy and Politics: the construction of policy problems*. London: SAGE
- Bacchi, Carol Lee, 2009. *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Pearson: Frenchs Forest, N.S.W.
- Bergström, Göran & Kristina Boréus, 2012. "Diskursanalys" i Bergström, Göran & Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Börjesson, Mats & Eva Palmblad, 2007. "Introduktion" i Börjesson, Mats & Eva Palmblad (red.), *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber
- Chowdhury, Anupama, 2009. "Historicizing, Theorizing, and Contextualizing Feminism" i *ICFAI Journal of English Studies*, vol.4, nr.1, s.28-39 [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=d35be9e8-e315-4da4-a083-9bef832d3541%40sessionmgr4002&hid=4202> Hämtdatum: 2014-05-19
- English, Leona M., 2009. "Poststructuralist Feminism" i Mills, Albert J. & Gabrielle Durepos & Elden Wiebe (red). *Encyclopedia of Case Study Research* [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://knowledge.sagepub.com/view/casestudy/n262.xml#n262>, Hämtdatum: 2014-04-27
- Forkby, Torbjörn, 2007. "I normaliseringens närhet" i Börjesson, Mats & Eva Palmblad (red.), *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber
- Forum Syd, 2012. Idéprogram 2012-2022 [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.forumsyd.org/PageFiles/1230/forum%20syds%20ideprogram%20antaget%20nov2012.pdf?epslanguage=sv>, Hämtdatum: 2014-04-27
- Forum Syd. Om Forum Syd [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.forumsyd.org/Om-Forum-Syd/>. Hämtdatum: 2014-05-20
- Individuell Människohjälps = Individuell Människohjälps hemsida 2010. IMS internationella arbete 2010 [Elektronisk] Tillgänglig: <http://manniskohjalp.se/ims-internationella-arbete-2010> Hämtdatum: 2014-05-19
- Jørgensen, Marianne & Louise J. Phillips. 2002. "3 Critical Discourse Analysis" i *Discourse Analysis as Theory and Method*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://srmo.sagepub.com/view/discourse-analysis-as-theory-and-method/n3.xml> Hämtdatum: 2014-05-12
- Nationalencyklopedin =NE:s hemsida, 2014. Intersektionalitet [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.ne.se/lang/intersektionalitet> Hämtdatum: 2014-05-20
- Nationalencyklopedin =NE:s hemsida, 2014. Poststrukturalism [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.ne.se/lang/poststrukturalism> Hämtdatum: 2014-05-19
- Odén, Bertil, 2006. *Biståndets idéhistoria: Från Marshallhjälps till milleniemål*. Lund: Studentlitteratur

Proposition 2002/03:122. Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling, PGU. Stockholm: Utrikesdepartementet

Skrivelsen 2013/14:131. Biståndspolitisk plattform. Stockholm: Utrikesdepartementet

Werder, Malin, 2007. "Ovanliga analyser av vanliga material" i Börjesson, Mats & Eva Palmblad (red.), *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber